

REGISTER V DALMATINOVIM BIBLIJI

Med prvimi slovenskimi slovarskimi poskusi zavzema Register v Dalmatinski Bibliji nedvomno posebno mesto, saj obsega že kar obširen seznam 755 besed, razloženih z izrazi iz enega ali več drugih slovenskih in hrvaških narečij. Znatno krajši predhodnik tega Registra pa je tudi že v Dalmatinovem pentatevhu (Bible, tu je vsiga svetiga pisma prvi deil 1578). Vprašanje, kako je Register nastal in nastajal, še ni pojasnjeno. Virov za slovenske in hrvaške vzporednice (če izvzamemo verjetne informacije nekaterih članov revizijske komisije) ne poznamo. Celó avtorstvo Registra še ni pojasnjeno; pripisati ga bo namreč treba Bohoriču.

Dalmatin najbrž sploh ni toliko poznal sosednjih slovenskih in hrvaških narečij, da bi se lotil tega dela, medtem ko je Bohorič, kot vidimo iz njegove slovnice, vsaj malo poznal slovanske jezike. Na Bohoričev smisel za slovarsko delo kaže tudi njegov (izgubljeni) latinsko-nemško-slovenski slovarček. Toda vse to nam lahko daje le slutiti možnost, da je avtor Registra Bohorič. Za dokaz te domneve pa je treba primerjati jezik in pisavo Registra z Dalmatinovimi in Bohoričevimi značilnostmi.

Razlike med Dalmatinom in Bohoričem niso velike, vendar jih je mogoče dokaj točno določiti. Ker je Bohorič pregledoval Savinčev prepis rokopisa Bible in sodeloval pri korekturah, je kaka Bohoričeva značilnost lahko zašla tudi v Biblijo. V takih primerih je treba pri presojanju pač upoštevati pogostnost tiste rabe. Taka stvar je npr. ostrivec na *e* pri besedah, ki nimajo jata. V Dalmatinski Bibliji so taki primeri (z izjemo izglasja) redki, medtem ko je jat zelo pogosto označevan z *é*. Pri Bohoriču pa je razmerje povsem drugačno. V njegovi slovnici ni razlike med pogostnostjo zapisov z *é* glede na to, ali gre za refleks jata ali ne, ampak označuje *é* le dolgi *e*. To vidimo iz teoretične obravnave, ko pravi, da samoglasniki »*sunt vel brevis, notatae sic à è ì ò ù. vel longae, hoc modo signatae á é í ó ú*« (str. 29), prav tako pa tudi iz primerov kot: *Diléshni* 48, *Korén* 49, *Léd* 50, *Magnét* 50, *Méh* 50, *Nesrészhen* 51, *Ognénik* 51, *Ofhtér* 51, *(O)zhéta* 51, *Pleménit* 52, *Potrébèn* 52, *Slép* 53 itd. poleg *jem* 33, *teh* 46, *Befednik* 48, *Iesdez* 49, *Kreg* 49, *Lep* 50, *Meh* 50, *Meffez* 50, *Peshez* 51, *dela* 51, *Poshreshin* 52, *Sneg* 53 itd. Če pogledamo Register, najdemo isto razmerje kot pri Bohoriču. Z *é* so pisani naslednji primeri (med kranjskimi besedami), ki nimajo jata: *Bregéshe*, *Bronzhén*, *Deléshni*, *Deshélla*, *Derézh(?)*, *Divér*, *Erdézhe*, *Erdézhkast*, *Gmérati*, *Mladénizh*, *Mòlsézhe*, *Motéra*, *Naprejsvétí*, *Pèrnarédén*, *PléB*, *Pojéli* (od pojeti), *Porézhem*, *Pozhéla V'nél* (od vneti), *V'némalu*, *Zhibéle* ter naslednji primeri z jatom: *Besséda*, *Lotanu shelésu*, *Nevéstá*, *Obézhál*, *Objésti*, *Prédén*. Naslednji primeri, ki imajo jat, pa so pisani samo z *e*: *Ankora*, *ali shelesna mazhka*, *Bolesan*, *Delu*, *Goffsenice*, *Grevati*, *Iesditi*, *Iesdiz*, *jsfekati*, *Kardelu*, *Keha*, *Kregati* (kljub temu, da je v pentatevhu na tem mestu *Kreigati*), *k'veku*, *Mestu*, *Neobresani*, *Nesveshzhina*, *Obresa*, *Opreshniki*, *Pezha*, *Peshzi*, *Possfesti*, *Reva*, *Satekati*, *skregom*, *skrivniga svetnika*, *s'revo*, *svestu*, *Tresvi*, *Vek*, *Vrednost*, *Zhloveki*, *Zheuli oli Zhreuli* (tu niso upoštevani primeri z *ej* in nenaglašnim jat). Je pa označevanje naglasa

v Registru tudi na drugih samoglasnikih razmeroma zelo pogostno, medtem ko je v Bibliji redko, pač pa ga dostikrat najdemo tudi v Bohoričevi slovnici. Lahko bi sicer mislili, da je tudi Dalmatin postavljaj naglasna znamenja v slovarčku pogosteje kot v navadnem besedilu, toda potem bi bilo nerazumljivo, zakaj bi jih bil na jat postavljaj v Registru redkeje kot v Bibliji.

Druga izrazito Bohoričeva značilnost je pisava skupine šč s *shzh*, medtem ko piše Dalmatin redno *szh*. V Registru pa najdemo med kranjskimi besedami: *Lushzhine* (v pent. na tem mestu *Luszshine*), *Mafshzhováti* (v pent. ni te besede v Registru), *Nesveshzhina* (pent. \emptyset) poleg *Erbfshzhina* (pent. *Erbshzhina*), *Globofshzhina* (pent. \emptyset), *Pohlevfshzhina* (pent. \emptyset), *Prebivaliszhe* (pent. \emptyset), *Pufshhava* (pent. *Pufshhua*), *Vojfshhaki* (pent. \emptyset), med nekranjskimi besedami pa še: *skrovishzhhe* (pent. *Skrovishzhe*), *mashhza* (pent. \emptyset), *Babshzhina* (pent. *Babshzhina*), *jofshzhe* (pent. \emptyset), *vtafshzhe* (pent. *Vtashche*), *oshaloshzhjen* (pent. \emptyset), *s'borishzhhe* (pent. \emptyset) poleg *Globofshzhina* (pent. \emptyset). Da v Registru ni doslednosti pri pisavi *shzh*, nas ne sme motiti, saj je tudi v Bohoričevi slovnici ni. V slovnici ima Bohorič (poleg pogostega razvoja šč > š) napisano kot ime cirilske črke *shzha shzh 4*, kot ime glagolske črke *schzha shzh 18*, pri kranjski abecedi pa navaja *shzha shzh shzhym veifshzha 28*, medtem ko ima v besedilu: *odPushshzhamo* (pri prepisu cirilskega očenaša) 24, *Svesdishzhhe 63*, *Tafshzh II 11*, *vojshzhak II 32* poleg *odpushshzhamo* (pri prepisu glagolskega očenaša) 10, *Spraulishzhe 63*, *se mafshham 115*, *lifshhem 129*, *Svirjafshhinolovim 150*, *vojshzhák II 32*.

Dalmatin piše redno *ali* in tudi v svoji izdaji pesmarice 1579 je zamenjal *oli* iz Trubarjeve izdaje 1574 z *ali*. V Registru pa beremo *Zheuli oli Zhreuli* (v pent. *ali*), *Zin oli cin* ter pri nekranjskih izrazih *k'mozhi oli pokoju* (pod geslom *k'veku*), *truden oli slab* (pod *Obnemágal*), *pruka oli stólz* (pod *Podnóshje*), *Biert, oli Ribnek* (pod *Vejer*), *dragu oli plemenitu* (pod *shpecerije*). In to je tudi Bohoričeva oblika: iz njegove slovnice imam namreč izpisano le petkrat *ali* in 45 krat *oli*. — Kot kranjsko beremo v Registru obliko *Mumu* (v pent. \emptyset), ki jo tudi Bohorič v slovnici navaja na prvem mestu: *Mumu vel mimu 129*, *mumu, vel mimu 161*. V Bibliji je oblika *mumu* skoraj popolnoma odpravljena in je le izjemoma še kje ostala iz predloge, tako da je Dalmatin gotovo ne bi dal v Register.

V Bibliji je Dalmatin pisal v besedi *mesto e*, kadar pomeni *urbs*, in *ej*, kadar pomeni *locus*. Bohorič pa piše v slovnici v pomenu *urbs* pretežno *ej*, redkeje *e*, in podobno najdemo v Registru *Poglavitu mejstu* poleg *Mestu*. Dalmatin večinoma piše *dellu* z dvema *l* (v imenovalniku skoraj dosledno), Bohorič ima v slovnici *Delu 61* in tudi v Registru je *Delu*. Našteti bi se dalo še nekaj stvari, kot npr. skoraj nekoliko bolj pogosto označevanje palatalnega *lj* kot pri Dalmatinu, pogostejši *njn* kot pri Dalmatinu, pisava *Deshélla* z dvema *l*, pisava *ß* na koncu besede ipd., vendar bi bilè te stvari za dokazovanje avtorstva manj zanesljive.

Na prvi pogled pa bi kazalo, da je v Registru vendarle ena stvar, ki ni značilna za Bohoriča. To je nekajkratna pisava *ej* za jat, ki je zlasti pogostna v glagolih na *-ėti*. V slovnici pa piše Bohorič v seznamih glagolov ta tip z *e* in ne z *ej*. Pač pa ima Dalmatin v zgodnejših delih pri tem tipu pogosto *ei*. Vendar je v Bibliji ta *ei* skoraj odpravljen (nekaj več primerov z *ej* je le pri glagolih na *-či*) in zato ta posebnost Registra ne more kazati na Dalmatina. Toda če podrobno pregledamo Bohoričevu slovnico glede pisave jata z *ej*, vidimo, da se je zlasti med abecednimi sezname besed izredno izogibal pisave z *ej*, saj celo besedo *leto*, ki je v vsej protestantski literaturi skoraj dosledno pisana z *ej*, piše večinoma brez *j* (glej npr. str. 75) in le v besedi *mesto* je *ej* običajen. Proti

koncu slovnice pa se začne *ej* za jat pogosteje pojavljati: *lejt* 160, II, 39 (2X), *nevrednišhi* II 3, *nejma* II 7, 38, *dejm* II 9, *dejl* »pars« II 12, 13 (2X), 41, *jejdi* II 12, *pejfnam* II 16, *mejnil* II 22 (2X), *dnejh* II 38, 39, *vejm* II 66 in celo *od dejla*, *oli sa volo dejla* II 16 (kjer je *ej* izjemen tudi pri drugih piscih). Pojavi pa se *ej* tudi v omenjenem tipu glagolov: *vlejzhi* II 24, *pejti* II 33 (2X), *odrejtj* II 47, *hitejtj* II 53, tako da tudi *ej* v Registru ne nasprotuje domnevi o Bohoričevem avtorstvu. Nekoliko drugačna razporeditev refleksov *e* : *ej* v Registru in Bibliji (npr. *Préden*: *prejden* ipd.) pa celo kaže proč od Dalmatina.

Značilnosti, ki vežejo Register z Bohoričem, je torej kar precej in če še upoštevamo, da v Registru ni nič takega, kar bi bilo značilno le za Dalmatina, pa ne obenem tudi za Bohoriča, potem imamo domnevo, da je avtor Registra Bohorič, lahko tako rekoč za dokazano. Po drugi strani pa nam dejstvo, da se Bohoričev način pisanja toliko razlikuje od Dalmatinovega, po svoje dokazuje, da Bohorič ni imel večjega vpliva na razvoj slovenskega knjižnega jezika. In prav vprašanje je, katere so tiste opazke o pravopisu, ki jih je razlagal komisiji za revizijo Dalmatinovega prevoda biblije in jih niso zavrgli. Morda spada sem črka *j*, pa še to je dvomljivo, kajti v slovnici je z njo precej nedosleden. Morda je vplival tudi na uvedbo naglasnih znamenj, toda Dalmatin je glede tega na sredi med Kreljem in Bohoričem. Kaj več pa verjetno Bohoriču ne bo mogoče pripisati. Toda o tem bom pisal na drugem mestu.

Ostane še vprašanje, kako je s predhodnikom Registra iz Biblije, z razmera kratkim Registrom v pentatevhu, in kdo je sestavil tega. Tu je odgovor težji. Lahko bi bil tudi tega sestavil Bohorič. Ker je kratek, saj obsega le 205 gesel, ga je Dalmatin morda sam prepisal v rokopis pentatevha in s tem lahko zabrisal morebitne Bohoričeve vplive. Možnosti za Bohoričev vpliv je tu že zaradi kratkosti manj, razen tega je precejšnje vprašanje, če je Bohorič tedaj že imel podoben sistem kot v slovnici, saj je še v slovnici močno nedosleden. Vendar je tudi v pentatevhovem Registru nekaj stvari, ki pri Dalmatinu niso navadne. Dalmatin že tedaj navadno piše *zhreuli*, tu pa najdemo *Zheule ali Zhreule* z obliko brez *r* na prvem mestu, čeprav bi pričakovali, da je sploh ne bo upošteval. Razen tega je čuden še zapis med nekranjskimi besedami *Vtashche* (pod kranjskim geslom *Nepridnu*) s *shch*, kar bi kazalo na nekako kombinacijo Kreljevega in poznejšega Bohoričevega načina pisave.

Marja Boršnik

OB STOLETNICI ROJSTVA MARICE NADLIŠKOVE

Dne 10. februarja tega leta je minilo sto let od rojstva te naše prve samostojne in izvirne leposlovke, publicistke, prevajalke in urednice prvega ženskega časopisa. Ob takšnem jubileju bi se spodobilo o tej pomembni ženi kaj več spregovoriti in kaj pomembnega; pa je prepozno in prezgodaj. Prepozno, saj sem o njej že velikokrat spregovorila (prim. *Ženski svet* 1937, 1940; *Slovenski jezik*